

Гештальт як реакція проти асоціанізму

Количева Т.В, кандидат філос. наук, доцент

Стаття присвячена порівняльній характеристиці головних ідей гештальтнапрямку та асоціанізму. Аналізується поняття «структура» в асоціанізмі та гештальті, та робиться припущення, що гештальти, як і асоціації, також мають певну частину спонтанної активності. Пропонується висновок, що і в асоціанізмі, і в гештальтнапрямку зміст поняття «структура» абстрагований від вихідного матеріалу цього поняття, тому цілісність, про яку постулює гештальт, формується частково за рахунок напрямку наміру суб'єкту сприймати певним індивідуальним способом оточуючу дійсність.

Ключові слова: гештальт, асоціанізм, цілісність, спонтанність.

Актуальність даної проблематики пов'язана з важливістю визначення ролі асоціативного мислення в процесі побудови гештальтів як цілісних конфігурацій.

Метою статті є порівняльна характеристика асоціанізму з гештальттеорією за ознакою розуміння поняття «структура»

Ступінь розробленості проблеми. Як відомо, школа асоціаністів починала своє існування ще з таких відомих мислителів, як Арістотель, Д. Локк, який виходив з ідеї про те, що асоціація пов'язує психічні елементи в процесі усвідомлення людиною реальності. Асоціанізм являє собою методологічний підхід, пов'язаний з ідеєю про те, що мисленнєві процеси діють за допомогою зв'язку одного стану мислення з іншим. Асоціація певних ідей та станів може виникати в результаті подоби, близькості та контрасту – це три принципа, які були висунуті Арістотелем. Відомим джерелом розвитку асоціанізму є Вюрбургська школа з такими її представниками, як Ах, Кюльпе, Марбе. Але в ХХ ст. виникла протилежна ідея, яка висловлювалась авторами гештальттеорії.

Гештальтнапрямок, як і багато інших напрямків, спочатку став реакцією на теорію асоціанізму. На противагу уявленням асоціаністів про те, що будь-який образ створюється через синтез окремих елементів,

представники гештальтнапрямку доводять, що властивості образу не зводяться до суми елементів. Тобто, сприйняття не є сумою відчуттів за ознакою їх властивостей. Більшою частиною, докази цього твердження були представлені такими авторами, як М. Вертгеймер, К. Левін, В. Келер, Коффка. Гештальтпсихологі вважали перцептивні процеси вродженими, і пояснювали їх роботою структур мозку. Вертгеймер вважав, що будь-який психологічний процес в мозку являє собою цілісну структуру. До цього висновку він дійшов, коли займався дослідженнями сприйняття світлових точок, які по чергово переключаються і сприймаються суб'єктом як безперервний рух.

Для більш чіткого визначення протистояння між асоціаністами та представниками гештальту слід з'ясувати головні позиції асоціанізму. Центральним поняттям асоціанізму є асоціація, що означає зв'язок, поєднання і пояснює смисл всіх психічних утворень. Необхідною та достатньою умовою для створення зв'язку між двома об'єктами в асоціанізмі вважалась поява їх в свідомості. Ідеї асоціанізму в подальшому змінювались і перетворювались іншими представниками. Наприклад, В. Джеймс, який критикував ідеї атомізму, розглядав елементи свідомості лише як окремі поняття і робив висновок, що суб'єкт сприймає об'єкти як єдине ціле, а не набір відчуттів. Джеймс мав певний вплив на розвиток гештальттеорії. Австрійський психолог Еренфельс, який відкриває гештальт-якості, що не зводяться до суми елементів. Тобто, можна спостерігати, що ідея про те, що ціле не є сумою окремих елементів, почала розвиватись на противагу асоціанізму. Однак, Еренфельс, незважаючи на цю ідею, залишався на позиціях асоціанізму.

Викладення основаного матеріалу. Головним пояснювальним принципом представників гештальтнапрямків є принцип цілісного поєднання елементів психічного життя. Типовим прикладом, який наводять представники гештальтпсихології, є оцінка сприйняття музики, коли ми сприймаємо музичний твір в цілому, незалежно від окремих інструментів, які

його виконують. Представники гештальтнапрямку вважали перцептивні процеси вродженими. Вони пояснювали їх існування самою природою людського мозку:»Вертгеймер вважав, що нервові процеси повинні розглядатися не як суми окремих збуджень, а як цілісні структури» [1, с.7]. Зусилля гештальтистів були спрямовані на створення такої картини світу, в якій би існувала співвідношеність між елементами та їх поєднаннями в одній системі та в іншій. Але все одно в світовій науковій літературі гештальттеорію критикували за те, що вона обмежувалась феноменологічним підходом – фіксацією людиною справжніх феноменів сприйняття.

Також певні питання викликає незгодженість гештальтнапрямку з теорією асоціанізму, яка при більш глибокому розгляді, своєрідно доповнює гештальттеорію. Як відмічає Є. Сініцин в своїй книзі «Таємниця творчості геніїв», «непоявнювальність майже відкритого протиріччя в цій теорії перевершує всі очікування. Мислення Вертгеймера, який працював над створенням продуктивного мислення, являє собою рідкий парадокс його власної свідомості. Гештальттеорія в своїй основі передбачає цілісність сприйняття світу, її головний постулат – властивості кожної частини об'єкта визначаються не тільки властивостями цієї частини, але також всіма властивостями цього цілісного об'єкта. Вертгеймер виключив асоціації і метафори з процесу пізнання, тим самим розірвав процес пізнання, позбавив його цілісності» [4, с 145].

М.Вертгеймер в своїй книзі «Продуктивне мислення» ставить певні границі щодо сприйняття свідомості. Представниками гештальтнапрямку формулюються принципи цілісності, динамічності, системності, які пристосовуються до психічної реальності людини. Представники гештальтнапрямку вважали, що асоціативні зв'язки, які допомагають комбінувати непоєднані елементи, не відіграють ніякої ролі в формуванні гештальту як завершеної конфігурації.

Психологічна суть процесу пізнання з точки зору гештальтнапрямку передбачає дію певних законів. До цих законів відносяться такі:

- структурність – фізична властивість матеріального світу, яка означає такий спосіб сприйняття, за допомогою якого людина «схоплює» не окремі ознаки предмета, а її цілісну структуру;
- чіткість структури – виділення об'єктів з найбільш конкретними формами з будь-якого розмаїття об'єктів. Наприклад, на карті зоряного неба виділяються найбільш чіткі геометричні фігури;
- закон ампліфікації, або замикання – доведення до цілого, згідно з яким має місце завершеність, доведення до цілого, якщо сприйняття носить розірваний характер;
- безперервність або перманентність – елементи з більшою вірогідністю будуть сприйматися суб'єктом як сгруповані, і це означає тенденцію слідування в напрямку, який дозволяє пов'язувати елементи в об'єднані структури в загальній тканині мислення;
- близькість – елементи, які близькі один одному в просторі або в часі, сприймаються нами як поєднані в групи, і ми сприймаємо їх сумісно;
- замикання – в свідомості людини існує тенденція завершення незавершених предметів та заповненні пустих проміжків;
- прегнантна форма – в будь-яких умовах суб'єкт, що пізнає, прагне сприймати об'єкти настільки завершеними, наскільки це можливо. Прегнантний гештальт є симетричним, простим та незмінним, та не може бути спрощеним будь-яким чином.

Виходячи зі згаданих законів, можна зробити висновок, що всі вони містять в своїй основі уявлення про сприйняття як результат дії подразників на організм. Однак, це поле подразників не може бути сформованим без певних знаків, або образів, які можуть бути скомбінованими на несвідомому рівні психіки людини. Російський філософ Б. Кедров визначає, що випадкова асоціація в процесі пізнання є фактором, що сприяє усвідомленню об'єктів і поєднанню їх в цілісну картину.

Для більшої ясності ролі, яку асоціації можуть відігравати в формуванні гештальту, слід визначити механізм дії закону асоціацій як

спонтанної активності психіки. Л.М. Веккер відмічає, що «за асоціативною концепцією стоїть безсумнівна реальність самої універсальної форми взаємозв'язку психічних явищ і таких її головних детермінант, як просторово-часова суміжність цих явищ, їх частота та схожість» [2, с.29]. Асоціанізм вважається не тільки психологічною течією, але й течією, яка має певне фізіологічне підґрунтя:» Ще в ХУІІІ ст. у Гартлі за поняттям асоціації стояв не тільки внутріпсихічний спосіб зв'язку психічних елементів, але й модель конкретного мозкового механізму цього зв'язку» » [2, с.29].

В самому асоціанізмі можна простежити розбіжність між способом зв'язку психічних елементів та структурою, в яку елементи поєднуються. В цьому випадку поняття структури потребує уточнення. Розвиток поняття отримав в гештальтпсихології. Веккер пише:» «В контексті цієї теоретико-експериментальної концепції структура виступила вже не як асоціативний агрегат з своїх елементів, а була, навпаки, протиставлена асоціації елементів специфікою власних характеристик та закономірностей елементів, але й модель конкретного мозкового механізму цього зв'язку» [2, с.28].

Однак, виходячи з такого визначення структури, все одно важко з'ясувати, як зміст поняття «структура» співвідноситься з вихідним матеріалом. Тобто, і в асоціанізмі, і в гештальтнапрямку можна бачити, що структура психічних процесів абстрагована від станів субстрату, що складає її вихідний матеріал. Модель психічної структури будується з урахуванням конкретного психічного матеріалу.

Як стверджує Веккер, «ізоморфізм інтерпретується як паралелізм психічного, фізіологічного та фізичного. Структура та механізм, відділені від матеріалу, з'являються паралельними так, як і спосіб зв'язку психічних процесів за змістом і механізмом в традиційній концепції досеченівського асоціанізму» [2, с.34]. Тобто, поняття «структура» в гештальттеорії має зовсім визначений з різних точок зору характер. В асоціанізмі і в гештальттеорії це поняття виокремлено від вихідного матеріалу, який складає цю структуру. І, незважаючи на те, що гештальт виник як реакція

проти асоціанізму, існують певні спільні риси асоціанізму і гештальттеорії: обидві теорії мають психофізіологічне підґрунття, також асоціації беруть певну участь в формуванні гештальту, так як вони є частиною процесу пізнання. Однак, на відміну від гештальтів, асоціації за своєю сутністю являють собою спонтанну активність свідомості.

Цікавим є питання, яке виходить з цього порівняння: питання про те, чи має місце в побудові гештальту елемент випадковості, або гештальт лише підкоряється законам, які були сформульовані М. Вертгеймером. Як сформульовано в головних принципах гештальту, ціле передує своїм частинам, не зводиться до суми частин, а являє собою щось більше. Тобто, ціле не може бути пізнано тільки виходячи з елементів, які його складають [3, с.22]. М. Вертгеймер демонструє, що цілісні структури, які називаються гештальтами, не є сумою компонентів, які їх створюють, і тому можна зробити висновок, що гештальти, як і асоціації, також мають спонтанну активність. Ця спонтанна активність, яка має місце в формуванні гештальту, окрім психофізіологічних чинників, залежить від наміру суб'єкта сприймати окремі об'єкти. Це доводиться за допомогою дослідів, пов'язаних з перцепцією, коли людина при пред'явленні їй візуальних образів бачить те, що в даний момент відповідає її потребам. Тобто, існує певна роль наміру людини. Як відмічає Є.В. Субботський, намір, прагнення є «силою, яка дана мені безпосередньо, і в ній вже присутні інші структури, наприклад, ідея тривалості як деякої стабільності зусилля» [5, с.23]. Автор стверджує, що елементи, які знаходяться в послідовності, вже певним чином підкоряються один одному, і це також є фактором, який задає якість гештальту. Автор Мішшот розглядає особливості перцепції і виводить поняття «модуль» - «особлива, іманентно вбудована в свідомість формальна структура, яка автоматично накладається на сенсорну інформацію, що потрапляє [5, с.179]. Цей модуль автор називає «причинний гештальт». Доведено, що цей гештальт змінюється при зміні просторово-часових параметрів, але не підлягає зміні в процесі навчання.

Висновок. Таким чином, можна зробити висновок, що гештальтнапрямок виник як протистояння уявленням асоціаністів, але асоціанізм зіграв певну роль в формуванні гештальттеорії. Ця роль полягає не в визначенні форми взаємозв'язку окремих явищ, а в тому, що асоціація, як зв'язок та поєднання елементів в різних спонтанних співвідношеннях, сприяє самій цілісності сприйняття цього об'єкта, так як будь-яка асоціація сприяє усвідомленню об'єкта, що є однією з головних умов створення гештальту. Слід визнати роль асоціанізму, який, по-перше, дає поштовх для розвитку ідеї гештальту, а по-друге, за механізмом своєї дії асоціація бере участь в формуванні гештальту, коли в його побудову включається спонтанна активність психіки, а також, напрямок та інтенсивність поштовху активності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вертгеймер М. Продуктивное мышление./ Вертгеймер М. – М.: прогресс, 1987. – 336 с.
2. Веккер Л.М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. / Веккер Л.М. – М.: Смысл, 1998. – 688 с.
3. Гуревич П.С. Проблема целостности человека./ Гуревич П.С. – М.: ЦОП Института философии РАН, 2004. – 178 с.
4. Сеницын Е., Сеницына О. Тайна творчества гениев. / Сеницын Е., Сеницына О Новосибирск: НТАХА, 2004.
5. Субботин Е.В. Строящееся сознание. /Субботин Е.В. – М.:Смысл. – 423 с.

ГЕШТАЛЬТ КАК РЕАКЦИЯ ПРОТИВ АССОЦИАНИЗМА

Колычева Т.В.

Статья посвящена сравнительной характеристике главных идей гештальтнаправления и ассоцианизма. Анализируются понятия «структура» в ассоцианизме и гештальте, и делается предположение, что гештальты, как и ассоциации, также имеют определенную часть спонтанной активности. Предлагается вывод, что и в ассоцианизме, и в гештальтнаправлении содержание понятия «структура» абстрагировано от исходного материала этого понятия, поэтому целостность, о которой постулирует

гештальт, формируется частично за счет направления намерения субъекта воспринимать определенным способом окружающую действительность.

Ключевые слова: гештальт, ассоцианизм, целостность, спонтанность.

GESTALT US RESPONSE AGEINST ASSOCSANIZM

Koltcheva T.V.

This article is covered comparative description of main ideas in Gestalt course and associanizm. Notions «structure» in associanizm and Gestalt are analyzed and the assumption says that Gestalt as associations have definite part of spontaneous activity. Here is a deduction the content of notion «structure» is abstracted from the source material of this notion in assocanizm and Gestalt course, it means Gestalt is opening for integrity and formed partly at the expense trend of person's intention to perceive surrounding reality with definite way.

Key words: gestalt, associanizm , wholiness, spontaneiti